Reconquista

Willem Peeters

Reconquista of conquista (herovering of verovering)?

'Ik begrijp niet hoe men iets dat acht eeuwen heeft geduurd een herovering kan noemen', een uitspraak van de Spaanse filosoof Ortega y Gasset, die zich daarmee in het hart van het debat over de Reconquista begaf. Nederland ervoer, na vijf jaar bezet te zijn geweest door de Duitsers, de bevrijding als een herovering, maar de inwoners van het koninkrijk Granada, die daar al gedurende meer dan dertig generaties hadden gewoond, zullen de inname van het laatste Moorse bolwerk in 1492 door de katholieke vorsten Isabella en Ferdinand zeker niet als een herovering hebben beschouwd. Het is ook opmerkelijk dat de inname van Granada in de literatuur altijd wordt aangeduid als een conquista. Niettemin, de term Reconquista, waarschijnlijk pas ontstaan na de Middeleeuwen, dus ruim nadat deze 'herovering' had plaatsgevonden, is in zwang geraakt onder historici in de negentiende eeuw en wordt ook nu algemeen gehanteerd als aanduiding voor de eeuwenlange strijd tussen christenen en Moren op het Iberisch schiereiland.

Het vroege christendom in Spanje

Wanneer het christendom zijn intrede deed in Spanje is onduidelijk, maar zeker is dat er aan het begin van de vierde eeuw, ten tijde van de Romeinse overheersing, christenen aanwezig waren in Hispania. Christenen die, net als hun geloofsgenoten elders, zwaar te lijden hadden van vervolgingen ingezet door keizer Diocletius. Deze heerser was van mening dat de christenen een belangrijke bijdrage hadden geleverd aan de neergang van het Romeinse imperium. Constantijn, die Diocletius opvolgde in 305, toonde zich aanmerkelijk toleranter, maar het duurde nog tot het jaar 380 dat de christelijke leer als staatsgodsdienst van het rijk werd ingevoerd. Niet lang daarna begon de opmars van Vandalen en Sueven richting Hispania waarmee een eind kwam aan de Romeinse overheersing. Op hun beurt werden deze volkeren verdreven in de loop van de vijfde en zesde eeuw en wel door de Visigoten.

De bekering van Reccared tot het katholicisme, Toledo 589

De Visigoten introduceerden in het Spanje van toen het Arianisme, een variant van het christendom dat de heilige drievuldigheid ontkent. Het werd echter als officiële godsdienst in 589 vervangen door het rooms-katholicisme tijdens het concilie van Toledo, waar koning Reccared tot grote vreugde van de paus zich bekeerde. De Visigoten slaagden erin om van het Iberisch schiereiland één ongedeeld rijk te maken met het rooms-katholicisme als staatsgodsdienst. Vanaf het begin van de zevende eeuw noemden hun koningen zich reges Hispaniae, ofwel koningen van Spanje. Deze situatie werd verstoord toen aan het begin van de achtste eeuw de Moren hun oog lieten vallen op het Iberisch schiereiland en aan een snelle veroveringstocht begonnen. Een jihad die hen tot ver in het Frankenland bracht waar zij in het jaar 732 hun eerste nederlaag moesten incasseren, toegebracht door de legers van Karel Martel in de slag bij Poitiers. Anders dan de mythe van Poitiers verhaalt, betekende dit geenszins het einde van de Moorse opmars. Rond 740 trokken zij, sterker dan ooit, opnieuw het Frankische rijk binnen, maar zagen zich genoodzaakt hun ambities op te geven vanwege het uitbreken van een opstand van Berbers in Marokko. Het onder controle brengen van deze opstand vergde inzet van troepen ten koste van het noordelijk front. De Moren trokken zich terug achter de Pyreneeën, voorgoed, zoals zou blijken. Niet Karel Martel, maar opstandige Berbers hebben dus verhinderd dat het christelijke Europa werd geïslamiseerd.

De slag bij Covadonga, 721

De mythe van Poitiers kent zijn pendant in die van Covadonga, het hoog in het Cantabrisch gebergte gelegen plaatsje, waar in het jaar 721 Pelayo, een Visigotische edelman, als eerste christelijke leider een veldslag tegen de Moren wist te winnen. De omvang en betekenis van deze overwinning werd door christelijke chroniquers tot enorme proporties opgeblazen, maar in de ogen van de Islamieten was het een te verwaarlozen incident. Wel hield deze overwinning in,dat de Moren uit deze noordelijke contreien werden verdreven, wat zij niet echt betreurden, want dit gebied is zeer onherbergzaam en nauwelijks onder controle te brengen.

Verloop van de Reconquista

De Reconquista is geen geleidelijk proces geweest en begon eigenlijk pas echt na het uiteenvallen van het Kalifaat van Córdoba in 1035. Daarvoor waren de Islamieten oppermachtig en was sprake van het langzaam uitgroeien van enkele christelijke kernen aan de noordflanken van de rivier de Duero (León) in het westen en van de rivier de Ebro (Pamplona) in het oosten.

Voor 1040

Vanaf 739, toen de Moren te maken kregen met een opstand in het thuisland Marokko, trokken de Berbers die in het westelijk Duerodal haden gevestigd zich terug om hun rebellerende stamgenoten bij te staan. Het verlaten van deze streek viel hen niet moeilijk, het klimaat was er hard en de mogelijkheden tot opbouw van duurzame leefgemeenschappen waren schaars.

Wat overbleef aan nederzettingen werd in eerste instantie ook nog eens door de Asturiaanse koningen ontregeld, maar later begonnen zij aan een herstructurering en herbevolking van dit gebied dat bekend stond als de Duerowoestijn.

Tegen het eind van de achtste eeuw slaagde koning Alfons II van Asturië erin om vanuit de hoofdstad Oviedo Galicië te bezetten. In de daarop volgende eeuw werd Porto veroverd (868) en werden oude kernen als León en Zamora herbevolkt, wat leidde tot de transformatie van het Asturiaanse rijk in dat van León, een gebeurtenis die in 925 zijn beslag kreeg. Halverwege de negende eeuw trokken inwoners van het ten oosten van Asturië gelegen Cantabrië het Duerodal in op zoek naar nieuwe leefgebieden. De vestigingen of castillas die deze migranten bouwden vormden een verdedigingslinie tegen de alsmaar terugkerende Moren die door middel van aceifas oftewel strafexpedities, de christenen probeerden tegen te houden. Desondanks bereikten de Cantabriërs aan het begin van de tiende eeuw de oever van de Duero. Het graafschap Castilië ontstond, de kern van het latere koninkrijk van Isabella I.

Aan de zuidflank van de Pyreneeën vormde zich tegen het einde van de achtste eeuw een aantal graafschappen, waaronder Pamplona, Aragón en Barcelona. Deze keten van graafschappen, bekend als de Spaanse Mark, fungeerde als een bufferzone tussen het Frankische rijk en het emiraat van Córdoba. Zij stonden in eerste instantie onder Frankisch gezag, maar nadat Karel de Grote in 778 in de beroemde slag van Roncevalles verslagen was, nam de invloed van de Franken af. Na de dood van Karel ontwikkelde Pamplona zich tot een koninkrijk dat aan het begin van de tiende eeuw een alliantie vormde met het koninkrijk León in gemeenschappelijk verzet tegen de Moorse emir Abd al-Rahman III.

Abd al-Rahman III regeerde vanaf 912 als emir over al-Andalus en wist de telkens weer oplaaiende interne strijd tussen Arabieren en Berbers onder controle te krijgen, waarna het Moorse rijk aan een grote bloeiperiode begon die in 929 leidde tot het ontstaan van het zelfstandige kalifaat van Córdoba. Abd Al-Rahman III onderhield over het algemeen goede relaties met de christenen in het noorden, maar soms kwam het tot een gewelddadig treffen. In 920 versloeg hij hen bij Zaragoza en in 932 voorkwam hij dat de belangrijke Moorse stad Toledo werd veroverd. Enkele jaren daarna onderwierp de kalief Pamplona aan zijn gezag, maar in de veldslag bij Simancas in 939 leed hij een nederlaag tegen de verenigde christelijke troepen. Vanaf 941, het jaar waarin een vredesovereenkomst werd getekend, bleven er schermutselingen plaatsvinden tussen christenen en Moren, waarbij de grens tussen hun rijken weliswaar fluctueerde, maar niet wezenlijk werd gewijzigd.

Wel consolideerden de christelijke vorsten hun posities, een situatie die duurde tot aan de opkomst van de Moorse heerser Almanzor, de vizier van de machteloze kalief Hisham II. Almanzor greep na een geslaagde strooptocht in Galicië in 978 de macht in al-Andalus. Hij regeerde met ijzeren vuist over het kalifaat en ondernam meer dan vijftig aceifas tegen de christelijke rijken in het noorden, waarbij delen van het Duerodal werden heroverd. Almanzor overleed in 1002 en vanaf dat moment boette het kalifaat aan kracht in ten gevolge van oplaaiende interne twisten. Het tegenovergestelde gebeurde aan de andere kant van de grens, waar in 1004 Sancho Garcés III, ofwel Sancho de Grote aan het bewind kwam in Pamplona. Sancho slaagde erin om zijn rijk zowel naar het westen als naar het oosten uit te breiden. In oostelijke richting tot aan het graafschap Barcelona en in het westen verwierf hij niet alleen zeggenschap over Castilië, maar legde ook het koninkrijk León vazalschap op.

Tegenover dit machtige Pamplona lag dus een door interne twisten verscheurd kalifaat dat in 1029 uiteenviel in een aantal kleinere rijken, de reinos de taifas, waarmee de machtsverhouding op het Iberisch schiereiland leek te zijn verschoven ten gunste van de christenen. Maar na de dood van Sancho de Grote in 1035 wijzigde de situatie in het noorden zich. Zijn rijk werd verdeeld en tussen zijn erfgenamen ontwikkelde zich een bittere strijd.

1040 tot 1150

Het Pamplona van Sancho de Grote werd gesplitst in drie delen: Pamplona, de kern van het rijk, dat vanaf dat moment Navarra werd genoemd, Aragón en het graafschap Castilië. Nog lang zou er strijd gevoerd worden om de heerschappij in het noorden, waar uiteindelijk de koninkrijken Castilië, dat op termijn León zou opslokken, en Aragón als overwinnaars te voorschijn zouden komen. Dat waren de rijken die een hoofdrol speelden in de Reconquista. Het derde rijk, Navarra zou niet zelfstandig, maar via allianties met anderen in bescheiden vorm meedoen aan de strijd tegen de Moren. Na 1040 ontstond er in het Duerodal een opmerkelijke bestuurlijke situatie. Nederzettingen werden niet gegroepeerd in grotere bestuurljke eenheden, maar vielen rechtsteeks onder het koninklijk gezag, dat hen veel vrijheid liet en waardoor een sfeer van vrijbuiterij ontstond. Bijzonder was de fuero (het privilege) van de plaats Sepúlveda, dat iedere misdadiger een vrijhaven bood. Deze situatie bood avonturiers alle ruimte en degene die daar het meest van profiteerde was ongetwijfeld Rodrigo Díaz de Vivar oftewel El Cid, die in de tweede helft van de elfde eeuw zijn niet geringe diensten aanbood aan zowel christelijke als Islamitische heersers. Hij verrijkte zich daardoor niet alleen aanzienlijk, maar slaagde er ook in om in 1094, vijf jaar voor zijn dood, de stad Valencia in handen te krijgen. El Cid was een bekwaam veldheer, maar vooral opportunist.

Ferdinand I, koning van León en graaf van Castilië, betoonde zich zeer actief in de Reconquista gedurende zijn regeerperiode van 1037 tot 1065. Taifas zoals Badajoz, Sevilla en Toledo werden schatplichtig gemaakt aan León in ruil voor de belofte dat zij met rust zouden worden gelaten. Ook werden diverse steden veroverd. Toledo en Zaragoza tijdelijk, maar Coimbra viel voorgoed in christelijke handen. In 1063 stuurde Ferdinand zijn zoon Sancho naar Zaragoza om de koning van deze taifa te steunen in diens strijd met Ferdinands halfbroer, Ramiro I, de koning van Aragón. Dergelijke coalities tussen Islamitische vorsten en christenen waren in die tijd zeer gebruikelijk. De eerste keer dat sprake was van een echte godsdienstoorlog was in 1064 toen een door paus Alexander II gesteunde internationale legermacht, onder leiding van koning Sancho Ramírez van Aragón, de stad Barbastro veroverde op de Moren en daar een slachtpartij aanrichtte. Het was een ware kruistocht, waarbij de paus vergeving van zonden beloofde aan de kruisvaarders en die vooraf ging aan de eerste kruistocht naar de Oriënt in 1096, geïnitieerd door paus Urbanus II. Barbastro werd overigens het jaar daarna weer door de Moren heroverd en zou pas in 1100 definitief in Aragonese handen overgaan.

In 1085 veroverde Alfons VI van Castilië de belangrijke stad Toledo die daarna nooit meer door de Moren zou worden heroverd. Vervolgens sloot hij vrede met Aragón om met Sancho Ramírez aan zijn zijde slag te leveren tegen de Almoraviden. Deze orthodoxe Berberstam had in 1075 de macht in handen genomen in Marokko en gehoor gegeven aan het verzoek van Toledo om de taifa te hulp te snellen. Opmerkelijk, want de relatief vrijzinnige Islamieten van de taifas hadden in religieus opzicht weinig sympathie voor de fundamentalistische Almoraviden. Voor de christenen draaide de confrontatie met de Moorse vorst Yusuf ibn Tasufin uit op een drama. In de slag bij Sagrajas werd hen een nederlaag toegebracht, waarna de Almoraviden een jihad ontketenden en in hoog tempo tal van taifas aan zich onderwierpen. Ook de christenen waren niet opgewassen tegen dit geweld, maar verloren weinig terrein. Zij trokken zich terug ter verdediging van Toledo, maar ontkwamen aan een beleg van de Almoraviden omdat Yusuf zich genoodzaakt zag terug te keren naar Afrika vanwege het overlijden van zijn zoon.

In de jaren daarna staken de Almoraviden diverse keren over naar het schiereiland met het oogmerk om al-Andalus in zijn geheel opnieuw onder Moors bewind te brengen en wel in de vorm van een emiraat waarin de afzonderlijke taifas zouden worden opgenomen. Toledo bleef in christelijk bezit, maar in 1102 viel Valencia in handen van de Almoraviden, de stad die een aantal jaren door El Cid was bestuurd. De Reconquista leek tot staan gebracht toen in 1108 de Almoraviden de Castilianen opnieuw versloegen bij Uclés, nabij Toledo. Het duurde tot 1118 voordat weer sprake was een verovering van betekenis door de christenen. Koning Alfons I van Aragón, de Strijdvaardige, sloeg een beleg voor de stad Zaragoza en dwong deze tot overgave. Hij verkreeg daarmee de titel van koning van Zaragoza en maakte de stad tot regeringszetel van zijn gehele koninkrijk. Vanaf dat moment volgde de ene veldtocht op de andere waarbij Alfons diep doordrong in al-Andalus, maar geen plaats van enige betekenis wist te veroveren. Dat gebeurde pas weer in de jaren 1147 tot 1150 toen Aragón met hulp van de vloot van Genuezen de taifa Tortosa veroverde. Voor Castilië keerden de kansen toen Alfons VII de troon besteeg en zich ontwikkelde tot de machtigste vorst in de christelijke regio. In 1135 liet hij zich in de kathedraal van León kronen tot keizer van Spanje.

Van 1142 tot 1144 ondernam Alfons diverse veldtochten waarbij een aantal steden werd ingenomen, waaronder Córdoba, zij het dat de hoofdstad van het oude kalifaat direct erna weer door de Moren werd heroverd. Almería, gelegen in het uiterste zuiden van het schiereiland, was het volgende doel. Deze stad was in handen van de Almohaden, net als de Almoraviden een orthodoxe Berberstam, die in Afrika de macht hadden overgenomen en vanaf 1145 begonnen waren delen van het Iberisch schiereiland te veroveren. Almería werd door Alfons in 1147 veroverd, maar viel tien jaar erna weer in Moorse handen.

1150 tot 1212

Aanvankelijk stabiliseerde zich de situatie in het noorden. Aragón werd verenigd met het graafschap Catalonië en in 1151 sloten de koningen van Castilië, Aragón en Navarra een overeenkomst waarin de grenzen van de koninkrijken werden vastgesteld en afspraken werden gemaakt hoe de veroverde en nog te veroveren Moorse gebieden zouden worden verdeeld.

In het westen maakten de Leonese troepen onder Ferdinand II voortgang in Extremadura, maar kwamen in botsing met Portugal, dat sinds 1139 als zelfstandig koninkrijk veroveringen realiseerde op de Moren. Daarmee liep het León voor de voeten en het kostte Ferdinand grote moeite het conflict te bezweren. Vlak daarna brak de strijd los om de hegemonie in het noorden tussen León en Castilië, een strijd waarin Castilië gaandeweg de overhand zou krijgen. In 1177 veroverde de Castiliaanse koning Alfons VIII de stad Cuenca, ongetwijfeld een doorbraak, maar de dreiging van de Almohaden bleef aanwezig. Deze werd rond 1190 zo sterk, dat de Leonese koning Alfons IX ertoe kwam met de Moorse heersers een niet-aanvalsverdrag af te sluiten, wat hem op een scherpe reprimande van paus Celestinus III kwam te staan. De paus excommuniceerde hem en beschouwde degenen die tegen León de wapens zouden opnemen als echte kruisvaarders. Dat verleidde de koning van Portugal, die dacht dat de dagen van het Leonese rijk geteld waren, ertoe om Galicië binnen te vallen.

Ook Alfons VIII van Castilië zag dankzij de pauselijke bul zijn kans schoon om León te attaqueren. Een tegenaanval bleef niet uit. Alfons IX van León viel Castilië aan met hulp van de Moren. De chaos werd compleet toen ook de Castiliaanse koning een verdrag sloot met de Almohaden. Een misstap die vergelijkbaar was met die van de Leonese koning, maar dit keer legde Celestinus geen sancties op. In plaats daarvan zond de paus een delegatie die geacht werd vrede tussen León en Castilië te bewerkstelligen. Dat lukte zowaar. In 1194 werd het pact van Tordehumos gesloten.

Nadat de plooien tussen León en Castilië leken te zijn gladgestreken, besloot de Castiliaanse koning af te rekenen met zijn zuiderburen, de Almohaden. Hij riep de hulp in van León, maar Alfons IX weigerde deze te geven vanwege het feit dat zijn buurman geen aanstalten maakte om bezittingen terug te geven aan León waartoe hij zich verplicht had. Het liep slecht af voor de Castilianen. In de slag bij Alarcos, juli 1195, nabij Ciudad Real, leden de christelijke legers een grote nederlaag. De Moorse bedreiging bleef realiteit. Dit bracht enkele jaren later paus Innocentius III ertoe om de koning van Castilië dringend op te roepen een kruistocht te beginnen tegen de Almohaden.

De slag bij Navas de Tolosa, 1212

Alfons VIII besloot dit keer niet zelfstandig op te trekken tegen de Moren en verzekerde zich van de steun van Navarra en Aragón. Ook sloten tal van ridders uit andere Europese landen zich aan. Alfons IX van León weigerde zijn steun om dezelfde redenen als in 1195. De gezamenlijke christelijke legers brachten de Almohaden in de slag bij Navas de Tolosa in juni 1212 een vernietigende nederlaag toe. Deze slag wordt gezien als een keerpunt in de Reconquista.

1212 tot 1264

Na de nederlaag bij Navas de Tolosa werden de Almohaden geleidelijk aan teruggedreven en viel al-Andalus opnieuw uiteen in taifas die een gemakkelijke prooi waren voor de christenen. In 1227 verloren de Moren Cáceres, Alcántara en Mérida, gevolgd door Badajoz in 1230. Vanaf dat moment nam koning Ferdinand III van Castilië het heft in handen. Ferdinand III, die als dank voor zijn vele veroveringen de bijnaam de Heilige kreeg, kwam in 1230 aan de macht nadat een heftig conflict om de troon van León in zijn voordeel was beslecht. Castilië en León vormden vanaf dat moment een geheel: de kroon van Castilië. Ferdinands bestuurlijke kwaliteiten stonden garant voor het zorgvuldig innen van belastingen, wat hem in staat stelde de Reconquista in volle omvang te hervatten. In het zuidwesten werden achtereenvolgens Jerez de la Frontera (1231), Córdoba (1236) en Lucena (1241) veroverd, waarna Ferdinand zijn aandacht richtte op het zuidoosten waar de Moorse heerser over de taifa Murcia, Ibn Hud al-Dawla in 1243 Castilië zijn vazalschap aanbood. Dat gebeurde in ruil voor steun van Ferdinand III aan Murcia tegen de vanuit het noorden opdringende koning van Aragón, Jacobus I, de Veroveraar, en de bedreigingen vanuit het zuiden door Muhammad ibn Yusuf ibn Nasr, koning van Granada.

De Castiliaan vervolgde zijn veroveringstochten in het dal van de Guadalquivir en nam bezit van Jaén (1246) en Sevilla (1248). Vlak voor zijn dood in 1252 heeft Ferdinand III nog voorbereidingen getroffen voor een veldtocht in Noord-Afrika om zich te weren tegen mogelijke bedreigingen uit die regio. Gedurende zijn drieënzestigjarige regeerperiode over Aragón heeft Jacobus I zijn naam als Veroveraar met recht gevestigd.

In de periode van 1229 tot 1264 heeft hij Mallorca (1229), Ibiza (1235), Valencia (1238) en Denia (1244) ingenomen. Zijn pogingen om Murcia in handen te krijgen mislukten door het ingrijpen van Castilië. Grensgeschillen tussen beide rijken werden beslecht met het verdrag van Almizra (1244). Daarmee kreeg Castilië de beschikking over steden als Elche en Alicante en directe toegang tot de Middellandse Zee. In het westen van het schiereiland veroverden de Portugezen in 1249 Faro en daarmee de gehele Algarve. Alfons X van Castilië, zoon van Ferdinand III, bijgenaamd de Wijze, werd geconfronteerd met het probleem van de ontvolking van de veroverde gebieden, waar het lang aan arbeidskrachten ontbrak. Met name in de vazalstaat Murcia werd dit een nijpend probleem. In 1264 brak een opstand uit onder de zogenaamde mudéjares, moslims die in door christenen bestuurd gebied woonden en die weigerden zich te bekeren. Zij werden op grote schaal uitgewezen. In het jaar van deze opstand veroverde Alfons X de stad Cádiz, waarmee een voorlopig einde kwam aan de Reconquista.

Na 1264

Portugal en Aragón hadden hun aandeel in de Reconquista afgesloten en er restte voor Castilië alleen nog de verovering van Granada. Delen ervan wist Castilië in de loop van 1264 tot 1344 in handen te krijgen. Het zou maar liefst tot 1482 duren voordat de definitieve aanval op Granada werd ingezet, een poging tot verovering die tien jaar in beslag nam. De periode van 1264 tot 1479, het jaar waarin Isabella I de troon van Castilië besteeg, werd gekenmerkt door eindeloze familiale twisten om deze troon. Twisten die voortsproten uit het feit dat Alfons X bij zijn dood zijn zoon Sancho IV aanwees als opvolger en niet zijn broer, waarmee hij de door hemzelf geïntroduceerde wetgeving met voeten trad. Sancho IV behield echter de troon en droeg bij aan de Reconquista door in 1292 Tarifa te veroveren. Zijn opvolger, Ferdinand IV, sloot vrede met zijn lastige buur, koning Jacobus II van Aragón, om samen met hem in 1309 een door paus Clemens V gesteunde kruistocht richting Algeciras te ondernemen. Dat ging niet gemakkelijk. Weliswaar werd Gibraltar vrij snel veroverd, maar de verovering van Algeciras verliep uiterst traag.

Uiteindelijk besloot Ferdinand IV begin 1310 het beleg op te heffen in ruil voor enkele minder belangrijke plaatsen aan de noordgrens van Granada en een grote som geld. Tijdens de regeerperiode van Ferdinands zoon Alfons XI, verloor Castilië de controle over Gibraltar en probeerde de sultan van Marokko, Abul-Hasan, opnieuw de christelijke macht op het Iberisch schiereiland te breken. De zeeslag om deze belangrijke vesting in 1339 eindigde in een dramatische nederlaag van de Castilianen. Het jaar daarop sloeg Alfons XI hard terug. In de slag bij de rivier Salado wist hij met hulp van de Portugese koning de Moren te verslaan. Deze zege op de Moren leidde tot groot enthousiasme in heel Europa en werd vergeleken met de victorie van Karel Martel in de slag van Poitiers in 732. In elk geval had deze triomf van het christelijke Castilië een demoraliserende uitwerking op de Moren en wordt hij gezien als een definitieve doorbraak in de Reconquista. In de jaren daarna wist Alfons XI steeds meer gebied op de Moren te veroveren, waaronder Algeciras in 1344.

De slag bij Salado, 1339

Direct na de dood van Alfons XI in 1350 brak er een vete uit over diens troonopvolging tussen zijn zoon Peter I, bijgenaamd de Hardvochtige, en zijn halfbroer Hendrik. Deze ruzie ontaardde in een burgeroorlog die pas in 1367 werd beslecht in het voordeel van Hendrik, waarna hij Peter I persoonlijk het leven benam. Vandaar zijn bijnaam: Hendrik II, de broedermoordenaar. Noch tijdens de regeerperiode van Hendrik II, noch tijdens die van zijn opvolger Johan II zou er veel gelegenheid zijn de strijd tegen de Moren te voeren. Enige uitzondering waren de campagnes van de gunsteling van Johan II, Alvaro de Luna, die in 1431 in de slag bij Higuera de koning van Granada versloeg, maar majeure aanvallen op dit rijk bleven uit vanwege de voortdurende Castiliaanse burgeroorlogen.

Deze burgeroorlogen eindigden pas toen koningin Isabella I in 1479 de laatste Successieoorlog won. Samen met haar man, Ferdinand II, de koning van Aragón, besloot zij in 1482 de Reconquista definitief af te ronden. Niet alleen uit de Iberische, maar ook uit andere Europese rijken deden huurlingen mee aan deze militaire operatie, die moreel en vooral ook financieel gesteund werd door de Heilige Stoel. Het was geen gemakkelijke veldtocht voor Isabella en Ferdinand. Pas in 1485 werd Ronda veroverd, in 1487 viel Málaga en nadat in 1489 Almería was ingenomen begon het beleg van Granada, dat echter niet door middel van een directe aanval kon worden ingenomen. Het duurde tot 1492 totdat de hoofdstad van het rijk zich overgaf, een onderwerping die door onderhandelingen met de Moorse sultan Boabdil tot stand kwam. Daarbij deden de Castiliaanse vorsten de inwoners van Granada een aantal belangrijke beloftes, zoals die van het behoud van hun bezittingen en de vrijheid hun eigen godsdienst te kunnen belijden. Sultan Boabdil overhandigde de sleutels van de stad aan de belegeraars en zijn moeder zou haar zoon, toen deze haar jammerend het nieuws vertelde, berispt hebben met de woorden: 'Huil je, mijn zoon als een vrouw om het verlies van de stad die je niet als een man wist te verdedigen?' Als beloning voor de inname van Granada, waarmee de Reconquista voltooid werd, werden Isabella en Ferdinand in 1496 door paus Alexander VI getooid met de eretitel Reyes Católicos (katholieke vorsten).

Afscheid van sultan Boabdil, 1492

Historisch perspectief

De erfenis der Visigoten

Het is vrijwel ondenkbaar dat Pelayo in zijn strijd tegen de Moorse overheersers zich verbeeld zal hebben bezig te zijn geweest aan de herovering van het Visigotische erfgoed. Maar dat dit concept van de Reconquista al vroeg opdook in de gedachtenwereld van de christelijke koningen, lijkt vrijwel zeker. In kronieken, opgetekend door de geestelijke Dulcidius onder supervisie van de Asturiaanse koning Alfons III, de zogenaamde Chronicon Albeldense, daterend uit de laatste decennia van de negende eeuw, wordt gerefereerd aan het idee van herovering van het verloren gegane Spanje der Visigoten. Daarmee werd een leidraad geboden aan latere

koningen ter motivatie van de strijd tegen de Moren. De term Reconquista mag toen nog niet in gebruik zijn geweest, het concept was wel degelijk ontwikkeld, zij het ruim honderdvijftig jaar na de slag bij Covadonga. Zo vatte de opvatting post, dat het in de strijd tegen de Moren ging om het terugwinnen van gebieden waarop de christelijke koningen, als opvolgers van de Visigotische heersers, recht konden doen laten gelden. Op grond daarvan maakten zij onderling afspraken over wie welk deel van al-Andalus mocht veroveren. In deze overtuiging werden zij gesteund door de Heilige Stoel, maar er valt wel het een en ander op af te dingen. In de eerste plaats waren de opvolgers van Pelayo geen Visigoten, maar afstammelingen van de oorspronkelijke inwoners van dit gebied, die weinig met de Visigoten gemeen hadden. Ook is het niet zo, zoals de chroniquers van Alfons III beweren, dat de Asturiaanse koningen dynastieke rechten konden laten gelden op het Visigotische Spanje. Met andere woorden, Ortega y Gasset had het bij het rechte eind: wat nu Reconquista wordt genoemd is in feite een langdurige veroveringstocht geweest van christelijke vorsten op een Islamitisch rijk, precies zoals de Islamieten gebieden veroverden op wat zij van hun kant de ongelovigen noemden, alleen ging dat minder traag.

Jihad en kruistocht

De Koran laat er geen misverstand over bestaan: ieder mannelijk lid van de samenleving is geroepen tot de jihad, de onderwerping van alle mensen aan de wetten van de Islam. Dat betekent overigens niet dat aanhangers van andere religies zich moeten bekeren, ze zijn vrij hun geloof te belijden, mits zij zich houden aan de Moslimwetten. Dat is wat gebeurde in het door de Moren vanaf 711 veroverde Spanje. Iedere inwoner had zich te houden aan de door de overheersers gestelde wetten, maar zij werden niet vervolgd om godsdienstige redenen. Natuurlijk, onder druk van de omstandigheden bekeerden in de loop van de tijd steeds meer christenen en joden zich tot de islam en vluchtten velen naar het noorden, waar kleine christelijke rijkjes zich ontwikkelden, maar er is nooit sprake geweest van massale uitwijzing van niet-moslims. Het systeem van convivencia ontstond, het onder bepaalde regels gescheiden van elkaar leven van bevolkingsgroepen oftewel castas die verschillende religies aanhingen. De christelijke leer wijkt af van die van de Koran in die zin dat in de Bijbel het gebruik van geweld ten principale wordt afgewezen. Het vijfde gebod 'gij zult niet doden' zegt voldoende. Toch is de overeenkomst tussen de jihad en de heilige oorlog van de christenen opvallend en onderscheiden beide godsdiensten zich niet van elkaar als het gaat om de vraag of geweld geoorloofd is tegen mensen met een andere religie. In elk geval hadden tal van militaire operaties die de christenen ondernamen na 1040 het karakter van een kruistocht, waarbij de paus strijders uit Spanje, maar ook uit andere landen opriep mee te doen. De eerste keer dat een dergelijke operatie plaatsvond was in 1064 toen Barbastro werd belegerd.

Aan de ridders die deelnamen werd door paus Alexander II vergeving van zonden en ontheffing van boetedoening beloofd. Gevallenen in de strijd zouden direct naar de hemel gaan. Strijders werden dus geworven met een aflaat, precies zoals dat twintig jaar later zou gebeuren, toen paus Urbanus II de eerste kruistocht naar de Oriënt lanceerde. Niet alle militaire operaties tijdens de Reconquista waren kruistochten, maar bij tal van gelegenheden kregen zij steun van de Heilige Stoel of werden zij zelfs door de paus bevolen.

Ook had de Reconquista in Spanje soms prioriteit boven kruistochten naar Jeruzalem: de paus weerhield regelmatig Spaanse kruisridders ervan zich te melden voor een tocht naar het oosten en bewoog hen ertoe de strijd in eigen land aan te gaan met de Moren. Dat de pausen veel waarde hechtten aan de Reconquista bleek ook uit hun niet aflatende pogingen om onderlinge gevechten tussen de christelijke rijken te voorkomen of hen tot vredesonderhandelingen te bewegen en gezamenlijk op te trekken tegen de islam. Christelijke vorsten die het waagden allianties aan te gaan met Moorse heersers konden rekenen op strenge veroordeling door de paus, ja zelfs op excommunicatie. De Heilige Stoel verleende overigens niet slechts morele steun aan de door hen zo gewenste kruistochten op Spaanse bodem. Ook financieel leverde de kerk een grote bijdrage door een deel van kerkelijke belastingen ter beschikking te stellen. Het heeft de rooms-katholieke kerk geen windeieren gelegd: de in de Spaanse kruistochten gedane pauselijke investeringen droegen uiteindelijk bij aan een totale overwinning op de islam.

Jihad en kruistocht mogen dan een verschillend doel hebben: onderwerping van ongelovigen aan het islamitisch gezag, respectievelijk verwijdering van niet-gelovigen van de grond waarop christenen recht meenden te hebben, er was geen verschil als het gaat om de methode om dit godsdienstige doel te bereiken. Gebruik van geweld was toegestaan, zowel voor Moren als christenen. Geweld op het slagveld, maar ook na een behaalde overwinning: steden werden soms geplunderd en tallozen afgeslacht. Overigens laat de ontwikkeling van de verovering van Spanje door de christenen in de middeleeuwen en daarna zien, dat als het gaat om tolerantie op religieus gebied, christenen zich minder verdraagzaam opstelden dan de moslims ooit deden. Het geleidelijk aan verdwijnen van de convivencia in de door de christenen veroverde gebieden, de uitwijzing van joden eind vijftiende eeuw en die van de moslimgelovigen aan het begin van de zeventiende eeuw, spreken boekdelen.

Moros y cristianos

Ter herdenking van de Reconquista wordt jaarlijks in veel steden in Spanje het feest gevierd van Moros y cristianos, een van de oudste tradities in het land, dat vooral in Andalusië talloze deelnemers en bezoekers trekt. Het is een herdenking met een godsdienstig fundament, maar heeft een ludiek karakter door de manier waarop het verleden wordt weergegeven.

De deelnemers verdelen zich in twee groepen, Moren en christenen, die uitbundig gekleed in traditionele gewaden in uren durende optochten en manifestaties 'elkaar bestrijden'. Tot slot wordt de inname van de stad weergegeven in een spel waarin het kasteel van de stad of een kunstmatig kasteel door de christenen wordt veroverd. Behalve in Murcia, waar men de stichting van de stad herdenkt en in de plaats Cieza, waar het feest van 'La Invasión' wordt gevierd, een inval van de koning van Granada in dit stadje in het jaar 1477. Dit feest wordt besloten met het naspelen van een Moorse overwinning, een unicum.

20 februari 2012